

cada sempre mirava de mantenir en secret els títols de les seves obres fins a l'últim moment, de fet, només els compartia amb el seu nebot, Xavier Colom.

En conclusió, pel que fa a l'execució de l'obra, més que evitar «un to excessivament acadèmic», potser caldria trobar la manera que els títols dels capítols, que es corresponen amb els períodes més rellevants de la vida de Moncada, contribuïssin a clarificar la informació que s'exposa. Pel que fa al contingut, al text de Biosca s'hi troba a faltar l'explicació d'anècdotes quotidianes, que, combinades amb la informació de tipus més general, permetrien presentar més confluències i oferir una visió més àmplia i més completa de la trajectòria de Moncada.

La pensada de combinar la biografia de Moncada amb alguns episodis de les seves obres és una idea molt productiva que, tanmateix, no s'acaba d'explotar. Així i tot, l'assaig compta amb alguns encerts, sobretot en el capítol 3, on hi ha un apartat dedicat a l'entorn familiar de l'escriptor. Així i tot, hi ha alguns detalls que caldria esmenar: la voluntat de recuperar el personatge de Severiana de Segarra i l'extensió dels capítols dedicats a la Montaner y Simón i a la biografia dels qui van coincidir amb Moncada a l'editorial barcelonina.

BALLESTER, Josep: *Diàspores. Paraules i geografies d'exili*, Alzira: Bromera, 2017.

JERONI MÉNDEZ

Florida Universitària

jmendez@florida-uni.es

19 d'octubre de 1932. El tren para a la vora d'un immens camp de civada nevada i fronterer. A través de la finestra, entre la boira, apareixen unes figures armades d'uniforme grisenc, palplantades enmig del paisatge blanc i al costat del que sembla ser un tanc. Monsieur Gustave i Zero, el seu benvolgut vailet de porteria, s'estranyen. De sobte, uns homes que semblen militars irrompen en el compartiment i sense dilació els demanen la documentació. «Serà un plaer», i amb un gest elegant Monsieur Gustave es treu uns papers de la butxaca interior i els ofereix al paio circumspecte que porta brodades les sigles de Cap F. Muller. «No és un retrat molt afavoridor» —continua Gustave amb certa jocositat amable. Quan l'home amb cara de pomes agres requereix la documentació del jove Zero, el silenci es tensa. «És un visat d'immigració amb estatus de treballador de nivell 3. Franz, benvolgut, el xic viatja amb mi», li apunta Gustave. El militar mira el paper esgrogueït fent cas omís del comentari, es capgira i consulta un moment els seus acompanyants. «Isca, per favor», sentència amb sequedat dirigint-se al jove *lobby boy*. Monsieur Gustave ordena al xic que s'assega i, sense perdre les formes, assegura que els papers del seu jove acompanyant estan en regla, que ell mateix ho va comprovar abans del viatge. «No poden detenir-lo solament per ser un maleït immigrant. No ha fet cap mal». Mirades intenses entre ell i el vailet, uns segons de

pausa dramàtica i, amb violència, F. Muller agarra el xic del braç i fa per emportar-se'l. Gustave s'hi interposa, provocant que el caporal i la resta d'uniformats es llancen sobre ells i comencen a bregar en l'estret compartiment del tren. Empentes, força bruta i cares contra la paret del vagó. «Miserables necis feixistes de cara marcada!», crida Monsieur Gustave, iracund i digne, amb dos filets de sang que li regalimen dels narius i li taquen de roig l'impol·lut bigotis ros. «Deixeu estar ara mateix el meu mosso de porteria!». Mirades d'amistat inconfessa, barrejada amb preocupació certa. La cosa no pinta bé. De sobte, se sent un xiulit. L'inspector en cap de la Lutz Police Militia puja al tren. «Què passa ací?». «Açò és un ultratge —contesta Gustave—; aquest jove treballa per a mi al Gran Hotel Budapest, a Nebelsbad». «Monsieur Gustave?», l'inspector sembla que el reconeix, es lleva el barret i es presenta educadament com a Henkels, fill del Dr. Wolfgang Henckels-Bergersdörfer. «Es recorda de mi?», li pregunta al conserge del prestigiós hotel de la República de Zubrowka. Monsieur Gustave respon amatent, encara sotmès pels atacants: «Clar que sí, perfectament. És increïble, és vostè el petit Albert». «Em sento terriblement avergonyit» —fa l'inspector Albert Henckels. «Solteu-los!», ordena als seus homes. Agafa el visat del vailet i l'examina. Amablement, explica que el xic és apàtrida i, per tant, ha de sol·licitar un salconduit especial per a poder viatjar, molt difícil d'aconseguir. Pren la ploma i en signa un de provisional, que li expedeix diligentment. «Què tal tot? Com està sa mare?», aprofita Monsieur Gustave per preguntar. «Està molt bé, gràcies». «Dones-li records». «De la seua part». Per últim, Henckels ordena disculpar-se als seus homes i s'acomia amb un assentiment de cap i un somriure gentil. Després, Monsieur Gustave es recompon una mica i s'adreça de nou al jove Zero: «Ho veus? Encara queden lleus besllums de civilització en aquest brutal escorxadador que en el seu dia fou conegut com a Humanitat. De fet —referint-se al seu estimat i luxós hotel— és el que nosaltres proveïm en el nostre modest, humil i insignificant...» Aleshores, fa una pausa i, mirant per la finestra, abans de fer un glop, mussita amb franca resignació: «A la merda...».

Encara que tot fa pensar en fets històrics i llocs reals (com la República Txeca i el Palau Hotel Bristol de la ciutat balneari de Carlsbad), l'esmentada República de Zubrowka i l'hotel regentat per Monsieur Gustave són espais imaginaris, i això d'abans era una escena memorable de la pel·lícula *The Grand Budapest Hotel* (2014), del director nord-americà Wes Anderson. Un film inspirat en l'obra de l'escriptor vienès Stefan Zweig, jueu, antibel·licista i exiliat a Suïssa durant la Primera Guerra Mundial i posteriorment a Londres, París (després que el règim nazi prohibís els seus llibres) i finalment al Brasil, on després d'una carrera d'èxit literari, es va suïcidar amb la seua muller un 22 de febrer de 1942, sense esperança pel futur d'Europa.

Tant la vida de Zweig com la reescriptura en clau de comicitat irònica que planteja la pel·lícula d'Anderson venen molt al tomb si volem parlar de l'últim llibre de Josep Ballester: *Diàspores. Paraules i geografies d'exili*. Un llibre que ens ofereix un recorregut incisiu per la vida i obra de tots aquells autors que, d'una manera o

una altra, són exemple reeixit de perseverança obligats per la fugida, amb final feliç o sense. El volum, finalista del Premi d'Assaig Mancomunitat de la Ribera Alta, comença amb «Les profundes arrugues de l'èxode», que n'és el pòrtic, la consigna, la divisa, l'avís introductor. En travessar el llinar, el lector s'endinsa en un seguit de propostes de lectura amb certes expectatives, però no sap encara si cal abandonar tota esperança. La diàspora, física o metafòrica, n'és la premissa central. Premisa que tanmateix evoluciona a través de les pàgines per parlar del sentiment de pèrdua, de la mort, de la injustícia, de la família, de la malaltia, de l'amor, de l'art i, sobretot, de la literatura com a resistència. Perquè tots som, en certa mesura, exiliats. I la batalla contra la repressió, a hores d'ara, continua. En aquest sentit, l'escriptura de Ballester (mixture de prosa minuciosa, pinzellades encertades d'ironia, adjectiu just i alguna metàfora recurrent) implica una pugna deliberada contra l'oblit.

Així, en la part central del llibre, «Les pèrdues», trobem un compendi de fragments a mig camí entre les notes biogràfiques i la reflexió assagística, unes escenes bellament descrites que ficcionen moments clau de l'èxode —interior o exterior— de diversos autors; instants que ressonen a través d'un contínuum pràcticament infinit d'associacions temàtiques amb altres autors i obres, inclús amb fets recents d'una correpredora actualitat política de desterraments ideològics, imputats que governen i refugiats que s'ignoren i moren a la intempèrie. Assistim a aquestes breus escenes, finestres indiscretas, i contemplem amb certa morbositat (tot lector és una mica *voyeur*) i sentim les veus, i observem els gestos, i reflexionem a través de la memòria dels protagonistes del llibre, creadors i creadores, en qualsevol àmbit, que s'han vist condemnats a l'exili, foragitats del que per a ells significava la vida. Ací —s'ha de reconèixer— el plaer de la lectura sorgeix sobretot d'aquest tast divers, de condensat sabor agre dolç, configurat per les breus fotografies literàries d'homenots i donotes enfrontats a l'adversitat.

Autors com Ignazio Silone (Secondino Tranquilli); Sandor Márai i el respectable Freud, qui va replicar als nazis amb la ironia; el salvatge de Kipling («tot paradís és un paradís perdut», en diria potser Villalonga); François Marie Arouet, exemple d'escriptura i humor contra el poder i la injustícia; Nabokov i Maiakovski; Czeslaw Milosz, poeta polonès, nascut a Lituània; Thomas Mann i el conflicte entre art i vida; Stanislaw Jerzy Lec, satíric i aforístic, anihilat per les urpes nazis, compatriota de Soma Morgenstern, germanòfil emigrat a Israel, presentat per Ballester i reprès en l'últim capítol del volum, entre altres. Tots són exemples magnífics de l'art d'escriure com a últim reducte enfront de l'estupidesa del poder, la irracionalitat i la violència. Sense oblidar veus de dona, com la d'Emily Dickinson o la frenètica Djuna Barnes. Trobem també Poe, un altre exiliat intern, en el *delirium tremens* previ a la seua mort, la influent producció literària del qual no haguera estat la mateixa sense el patiment i la vida obagosa; passant per una breu descripció del *Jardí de les delícies* del Bosco, l'infern del qual és probablement el destí de tots aquells que s'han vist condemnats a algun tipus d'èxode i han esdevingut refugiats. Cal afegir que especialment divertits i alhora emocionants són els capítols dedicats a Dostoievski i Cioran.

També hi trobem cineastes com John Huston, i exemples paradigmàtics de l'equació que iguala l'art a l'autosuficiència, com ara Rubens o el gran Gustave Courbet, destre manierista de la llejor, revolucionari de la pintura, autor del sublim *Origen del món*, acaçat per la repressió, «l'home més lliure i orgullós de la Terra», qui ens serveix per a entendre que la independència personal a ultrança és sinònim de provocació i llibertat.

Però Ballester també fa país i es detura a parlar de casos que ens toquen de més a prop: tenim un capítol dedicat a l'exili d'una tradició festiva com les falles arran de l'assimilació feixista de les esferes culturals valencianes. Llegim igualment sobre figures nostrades com Blasco Ibáñez, qui considerava l'escriptura «una absoluta imposició biològica»; la figura històrica de Joan Baptista Basset, estimat pel poble i odiat pels poderosos («sense memòria no hi ha existència»); assistim al recorregut de Vicent Martín i Soler, «*il Mozart di Valencia*», per les corts europees del segle XVIII; i arribem al record d'un altre Joan Baptista, el Dr. Peset Aleixandre, conegut protagonista d'un episodi oprobios a casa nostra, exterminat per discrepàncies ideològiques. Hi trobem també un capítol dedicat als autors valencians de la diàspora, que fugiren de la bèstia negra del franquisme, on es parla del fenomen del mecenatge cultural, i es reflexiona sobre la literatura com a fet social i la costosa professionalització dels escriptors en temps de crisi humanitària —econòmica, en diríem ara. Com afirma l'autor, ens juguem l'ànima si tot açò acaba en simple omisió i oblit, perquè guanyarien aquells que han orientat la història d'Europa, Espanya i del País Valencià cap a la intolerància i la injustícia.

I és que llegint *Diàspores* confirmem que en totes les èpoques trobem l'exili com a constant, com a condemna, causa de dolor, equivalent de la mort i de la pena; però també l'èxode com aguant, com a context terrible que promou, paradoxalment, la perseverança en l'acte creatiu per a donar sentit a l'existència. Un sentit que naix de la contradicció abraçada no per l'amor o el sexe, sinó per la ironia. Ballester no solament repassa les escenes emblemàtiques de la vida d'autors contemporanis sinó que, esperonat per aquest afany per constatar la resistència després de la desfeta, ens trasllada a altres temps i ens perfila moments de la biografia d'autors com Erasme de Rotterdam i altres figures que, per circumstàncies políticament adverses —per injustes i repressores— es configuren com a autèntics desterrats. El lliure albir, tanmateix, possibilita la lluita contra la intransigència. Viatgem així al Bagdad medieval per a trobar-nos amb Xahrazad com a símbol de la creació literària, de la puixança de la literatura enfront del desgavell i l'assetjament. Ballester ens trasllada a l'Orient i ens parla de Salah Hassan, poeta i dramaturg iraquí exiliat el 1992 a Holanda; i llegim sobre Nínive i Bàssora, en una denúncia dels excessos geopolítics de les potències occidentals sobre el territori (sobre la cultura dels pobles sotmesos per la guerra). Apareixen, doncs, velades i necessàries acusacions polítiques: «Aquesta vasta geografia entre el Tigris i l'Eufrates, ara sols és horror, tragèdia, sofriment, sang i odi». L'autor exerceix així, com fan els homes i dones de què parla, el paper testimonial i de denúncia de l'escriptor compromés. Perquè *Diàspores* també és una reivindicació aferriada

de la llibertat individual de tot creador i de la tasca intel·lectual com a gaudi i refugi en temps de tempesta.

Totes aquestes reflexions i episodis desemboquen en el capítol «La formació lectora i literària en contextos plurilingües», que configura la conseqüència didàctica lògica: un al·legat a favor de l'educació intercultural com a mitjà per garantir la diversitat com a font d'enriquiment en el món actual; un capítol que es constitueix com a lectura necessària per a tots aquells que es dediquen o volen dedicar-se a la docència, en què es reivindica les possibilitats de la lectura literària i l'escriptura, més enllà de les meres destreses d'alfabetització funcional, per al desenvolupament holístic de l'ésser humà. Aquest plantejament enllaça amb una reflexió sobre el preocupant auge de la xenofòbia a l'Europa dels nostres dies i la crisi humanitària dels refugiats de la guerra a Síria, posant de rellevància el compromís intercultural del fet literari.

Com a colofó, en l'últim capítol del llibre, «Extraterritorial i exili», a partir d'un article de George Steiner, Ballester ens parla de Soma Morgenstern, un autor que mostra en la seua trajectòria vital i literària «un dibuix ben nítid d'allò que ha tingut de terrible el segle XX».

Aquesta barreja d'assaig, píndoles narratives, notes judicioses i aplec de divagacions sobre els clàssics de l'exili té quelcom —o molt— de viatge en el temps. Es tracta d'una lectura que juga amb el tempo fragmentat, «ahora multidimensional i ple de forats», dels testimonis i les reflexions sobre l'expatriació, el foragitament i la pèrdua. Sempre a favor de la literatura com a experiència que ens permet assaborir l'agredolç moll de l'os de la condició humana. Però els clàssics de l'exili són també els clàssics de la lluita i representen la constància enfront de la massacre i la iniquitat. Homes i dones que a través dels segles, gràcies a l'escriptura, l'art o la música han plantat cara als gossos rabiosos de l'ostracisme, la coerció i la força bruta. Perquè, malgrat tot, «és possible la poesia després d'Auschwitz». El llibre de Ballester forma, de fet, part del testimoniatge d'aquesta possibilitat: «Com oblidar la represió, l'extermini, l'exili, la neteja ètnica, la desmemòria dels llocs de felicitat?». *Diàspores* suposa una resposta sense embuts a aquesta pregunta retòrica que, per salut col·lectiva, en ple segle XXI, més val que ens fem.

MUNMANY, Mireia: *La gestió del patrimoni literari*, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2017; «Patrimoni Literari Català», 1.

MIA GÜELL DEVESA
Universitat de Vic
mia.guell@uvic.cat

Amb l'aparició d'aquesta obra el patrimoni literari català comença a deixar enrere l'espai de frontera per a encaminar-se vers una centralitat semblant a l'ostentada